

Александар А. Миљковић, У СЛУЖБИ ИСТИНЕ И ДЕМОКРАТИЈЕ, библиотека "Политика и друштво", св. 52, Издавачка задруга "Политика и друштво" и "Научна књига", Београд, 1992, 116 стр.

После четири и по деценије ћутања Библиотека "Политика и друштво" је поново проговорила. Заћутала је 1946. пошто је објавила 51, једину послератну свеску (Михаило Илић, *Политички чланци*) а истоимена задруга која ју је издавала се практично угасила. Рад Задруге је обновљен 14. фебруара 1991, када је одржана оснивачка скупштина на којој је усвојен нови Статут Задруге (1), о чему је шира јавност први наговештај добила у "Полиници" од 6. фебруара 1991. (стр. 14) (2). Добро је да је рад Задруге обновљен под вођством професора Божидара Марковића, који је био члан уређивачког одбора Библиотеке све четири године њеног рада (1937-1941). Тиме је на најбољи начин показано да у научном и уопште интелектуалном раду мора постојати континуитет и да свако прескакање води у сунуврат и значи осуду на мучан почетак. После годину дана појавиле су се, у сарадњи с "Научном књигом", четири свеске - књиге Александра Миљковића (*У служби истине и демократије*), Радована Самарџића (*Сеобе у српској историји*), Милана Грола (*Искушења демократије*) и Јеремије Митровића (*Србобобија и њени извори*), на укупно 480 страница, двоструко више него што је износио обим предратних свезака. Књиге су представљене на Општем семинару Правног факултета у Београду, 20. фебруара 1992. Свака књига је занимљива и заслужује посебан приказ. Због ограничености простора овом приликом се задржавамо на књизи др Александра Миљковића, која је замишљена не само као физички већ и интелектуални мост између два раздобља која дели пола века али између којих постоји континуитет проблема и мисли. То је неопходно јер су многа сећања изbledела а појавиле су се нове генерације којима непознавање много чега није сметало да заузму најважније положаје у држави и привреди. Због оних који нису криви што су из школског система изашли као интелектуални инвалиди, па ваљда због тога не осећају стид што заузимају места на која су их други довели, Библиотека "Политика и друштво" је морала да као руководна начела истакне истину и демократију.

У складу с тим је и наслов књиге др Миљковића. Нема сумње да се он прихватио најтежег али и најдрагоценијег задатка. Док сваки писац има привилегију да у највећој мери излаже сопствена гледишта, дотле је А. Миљковић морао да највише износи мишљења других, борећи се за истину, а да своја демократска уверења потискује у други план. Прво је много теже од другог, али је посао писцу олакшала околност да су до сада објављене књиге (њих 51 на броју) представљале својеврсни допринос истини и демократији па се њиховим приказивањем наговештавају исте такве нове. Први део задатка обавио је тако што је све књиге разврстао у поједине групе, а у оквиру њих им давао онолико места колико је сматрао да заслужују. Одушка својим демократским уверењима дао је нарочито опширно приказујући књигу др Божидара С. Марковића (*Начела демократије*), која је објављена као друга свеска.

(1) Због дугог прекида Скупштина Издавачке задруге је морала бити одржана као оснивачка али је штета што у Статуту није речено када је основана и да се њен рад *обнавља*, па би било јасније да је реч о новом а не првом статуту. Слично је поступило Југословенско удружење за међународно право када је, 12. марта 1953, одржало "оснивачку скупштину" на којој је одобрен Статут Удружења иако је оно тада само обновљено (основано 1928). Тако је за власти оно било тек створено, а за Удружење обновљено. Тако га назива Уредништво "Југословенске ревије за међународно право", 1954, бр. 1, стр. 2.

(2) Пре тога су у последњој деценији о Библиотеци и Задрузи објављена два чланка: А. Миљковића, *Библиотека "Политика и друштво" у историји наше социологије села*, "Социологија", 1982, бр. 4, стр. 449-460, и Б. Марковића, *Издавачка задруга Политика и друштво*, "Социолошки преглед", 1984, бр. 3-4, стр. 285-295. а помињу се у књизи В. Коштунице и К. Чавошког, *Странацки плурализам или монизам*, Београд, 1983, стр. 26-27.

Свестан времена у коме пише и коме књигу намењује, Миљковић је морао да посвети пажњу Библиотеци и Задрузи "Политика и друштво" као и листу "Напред" (како то лепо звучи у време када се на свим фронтovima наређује само повлачење!) који је издавала иста група интелектуалаца у чијем је средишту био професор Правног факултета у Београду Михаило Илић, чија судбина ни две године после смрти није била позната ни његовим најближим сарадницима. Прелазило би оквире књиге да је за Илића речено да је био и уредник сјајне Библиотеке јавног права, чији се недостатак данас много осећа. Међутим, требало је указати на разлику између Библиотеке "Политика и друштво" (покренуте јануара 1937) и истоимене Задруге, чији датум оснивања није наведен. Такође је требало рећи када је почео да излази лист "Напред" и од њега одвојити истоимену политичку групу која је 1945. приступила ЈНОФ Србије, што је можда омогућило објављивање 51, једине послератне свеске.

Међутим, књига др Миљковића је далеко више од подсећања на досадашња издања. Тежина његовог задатка није била толико у прикупљању и читању књига колико у њиховом представљању савременим читаоцима. Писац је сматрао да ће му најбоље одговорити изношењем садржине појединих књига и општом оценом целокупне делатности на крају (стр. 107-109), а не појединих књига. То би свакако било превише, посебно с обзиром на тематску разноврсност, јер Задруга очигледно није имала ни план издавачке делатности а камоли какав социјални и политички програм (стр. 108), већ је објављивала дела која су писци понудили, што ће и убудуће бити неизбежно. Циљ није био да се објављују гледишта истомишљеника већ, напротив, различита гледишта јер се само тако може ићи ка истини, а без истинитог изношења битних чињеница није могуће решавање ни једног проблема. То поготово важи за стање у коме се налазимо. Само демократија може да омогући долажење до истине а и за једно и за друго је предуслов слобода, пре свих слобода штампе и изражавања. Без слободе се не може износити истина нити је могућа демократија.

То се осећа како у целокупној дотадашњој делатности Задруге тако и у напору писца да у до сада објављеним књигама нађе неке заједничке тачке или блискост гледишта. Зато је највећу пажњу посветио политичким и друштвеним питањима од општег значаја. Чини се да је превише препричавао политичке расправе, ма колико занимљиве биле, без критичког разматрања и бар указивања на њихов значај (3). Изузетак представља навођење схватања Михаила Илића да народ мора имати идеал за који је "слатко живети и умрети" као што је очување државе (стр. 25), да су потребне странке створене на политичкој а не верској, етничкој или регионалној основи (стр. 26), да треба престати с рачунањем добитака и губитака, да треба примити брата за брата да не бисмо имали туђина за господара (стр. 28). Миљковићу су филозофске теме очигледно најближе али му ни правне расправе нису задавале веће тешкоће, јер су се све, сем донекле контроле уставности, односиле на питања везана за политику и нису искључиво стручно правне. Такве нису писане јер не би могле привући шири круг читалаца (4). Ни самог Миљковића који је, по нашем мишљењу, превише пажње покљонио изборном праву, а у вези са уставношћу улазио у појединости које су и у књизи сувишне.

Пажња је оправдано поклоњена федерализму али је он, из разлога знаних само писцу, стављен између социјално-економских и школских питања. Он је с правом указао да је Слободан Јовановић (*Амерички федерализам*) унео "све оне елементе над којима би морао да се замисли свако ко размишља о преуређењу државе на федералним основама" (стр. 58-59). До-

(3) Тако је чињено у приказима објављеним у "Архиву за правне и друштвене науке", 1937-1941.

(4) Зато Миљковић сматра да је књига Миливоја Марковића о правој држави прошла "прилично незапажено" (стр. 39).

вољно је видети на чему почива амерички федерализам (политичко јединство, свест, демократија, правна држава), чега у Југославији није било уопште, или није било довољно. Јовановић је био против федерализма можда и зато што је у америчком примеру видео процес интеграције, а претварање унитарне државе у федеративну би значило враћање назад, макар та стапа била прескочена. Реакцију на то представљало је мишљење Михаила Илића који је, не побијајући ни један став Слободана Јовановића (већ их, напротив, потврђујући), сматрао да би Југославија требало да постане федеративна држава, не искључујући могућност да опет постане јединствена. Писац се не пита да ли нас то подсећа на став неких кругова да Југославију треба растурити да би се опет ујединила. Пошто му се учинило да је много говорио о федерализму, знатно сажетије је приказао одличну и ретку књигу Љубомира Дуканца о привредном федерализму. Сложили бисмо се с Миљковићевом оценом књиге али не и да није запажена (5). Треба упамтити запажање да привреда захтева повезивање тако да је федерализам у овој области могућ само у новим, изолованим и територијално пространим државама. Пракса показује да су у највећим федеративним државама главне привредне полуге у рукама централне власти.

Остале књиге Миљковић као да није имао много воље да ближе прикажује, чак ни оне које се тичу наше историје, посебно односа Срба и Хрвата, поготово што је поменути пристрасност Ивана Рибара, која је повремено избијала и из неких чланака, у иначе добром часопису "Мјесечник". Можда је добро што се по српско-хрватским односима није много чепркало и подизала температура, али не би било сувишно да је било речи о ставу Алексе Матановића о уједињењу Србије и Црне Горе. У вези са Србијом и Србима су "француске теме". Писац примећује да су трагови српско-француских веза у прошлости остали видљиви иако се "комунистичка власт у Србији није уопште трудила" да их сачува (стр. 97). Ова блага опаска би могла бити допуњена да су сачувани упркос томе што је власт прекомерно истицала иначе јаке српско-руске везе, иако Пушкину, Љермонтову, Гогољу, Толстоју, Достојевском и Тургеневу није била потребна реклама. О везаности за Француску најбоље говори наслов једне књиге: *Француска 14. јула 1938*. Правници могу да буду жалосни што је изостао шири приказ радова које она садржи, јер се међу њиховим писцима налази више професора Правног факултета у Београду (Слободан Јовановић, Ђорђе Тасић, Милан Жујовић, Михаило Константиновић, Милош Радојковић, Јован Ђорђевић, Божићар С. Марковић), а које не налазимо у нашим каталозима. Заузврат, превише се говори о књизи новинара Михаила С. Петровића о влади народног фронта у Француској, да би, опет, једва десетак радова посветио за нас значајној студији Андрије Ристића о Дунаву, а нешто више књизи Луке Смодлаке о скандинавизму коју би требало сви Балканци више да проучавају, док је књигу Јована Ђорђевића о Кини требало бар поменути.

Уопште узев, пропозиције и систематика нису Миљковићева јача страна, што он сам признаје на почетку књиге. Тематска разноврсност му је отежавала не само приказивање већ и разврставање, јер ни најшира мерила нису била довољна да се свака књига стави на своје место. Али и да је то било могуће показало би се да посматране области нису биле заступљене једнако (стр. 11-12). Ипак, чини се да се могло учинити више у уравниотежењу. Утисак је да су најопширније приказивани и најкраћи чланци Михаила Илића иако је он у Библиотеци заступљен са највећим бројем књига. Насупрот томе, неке књиге су једва поменуте (нпр. М. Владисављевића и М. Радојковића). Не верујемо да је у питању лична наклоност писца већ пре његов однос према појединим темама. Утисак о неједнакој заступљености

(5) Тако разумемо његову оцену да вредност књиге "уопште није била у сразмери с њеном запаженошћу" (стр. 64). Њу је повољно оценио у "Архиву за правне и друштвене науке", 1940, XLI (LVIII), бр. 5, стр. 418-419, Ј. Ђорђевић, чија је књига о основним питањима федерализма објављена исте године.

појединих области повећао је сам писац својим разврставањем појединих дела у иначе врло широке шеме, што му је омогућавало да у том погледу буде слободнији. Могао је, на пример, књигу Радомира Живковића о уређивању радних односа да сврста у социјално-економску област (у којој је иначе било мало радова), поготово кад каже да се разликује од осталих правних расправа (стр. 48). У социјално-економској области су се нашле и књиге Симише Станковића о животном простору, Ивана Здравковића о модерној архитектури и Гаетана Пируа о корпоратизму, којој је место пре у политичкој области. Ако је нешто требало да буде у социјално-економској области то је књига Милана Жујовића о економској и социјалној основи Декларације о правима човека и грађанина. Према ономе како су приказане, књигама Љубице Вуковић-Годоровић о свесловенству, Стјепана Радића и Ђорђа Тасића о социјалној идеологији и национализму Антуна Радића није место међу расправама о селу и сељаштву већ пре у хрватској историји. Колико је разврставање тешко показује пример књиге Божидара В. Марковића (*Пре двадесет година*) у којој су поново објављени чланци о стварању Југославије. Она се у највећој мери тиче српско-хрватских односа али би исто тако могла да нађе место и међу делима о федерализму, где су сврстани и Илићеви радови.

Без обзира шта ко мисли, одбир и начин приказивања су искључиво ствар писца и зависе од његових личних мерила. Сигурно је да на то утичу многе околности, да би сваки приказивач 51 књиге то учинио различито али и у много чему исто, али нико не би могао да задовољи сваког читаоца. Миљковић је то добро знао и једини циљ му је био да на релативно скућеном простору да најосновније податке о књигама које представљају део нашег културног блага. У време лажи он је с њих избрисао праšину и изнео их на светлост дана. Будимо му захвални за тај напор јер читање његове књиге појачава нашу глад да поново читамо читаву Библиотеку и жељу да видимо поново објављене неке књиге које су давно нестале али су своју актуелност и данас задржале. Утолико пре што сада објављене књиге показују како и ново, лепше и модерније издање може истовремено да сачува сва основна ликовна обележја по којима је Библиотека "Политика и друштво" стекла своје читаоце.

др Момир Б. Милојевић